

Класифікація приголосних звуків

Тренувальне заняття, 9 квітня 2014 р.

За фактором участі голосу

За фактором участі голосу приголосні звуки поділяють на три категорії: *глухі* (голос відсутній), *дзвінкі* (голос присутній, але за відсутності голосу теж виходить якийсь звук) і *сонорні* (голос присутній, а за відсутності голосу ніякого звуку не виходить). В українській мові сонорними є:

Сонорні	[м], [н], [н'], [л], [л'], [р], [р'], [й], [в]
----------------	--

Штрих позначає м'якість звуку. Зверніть увагу, що в російській мові літера *в* позначає інший звук, що є не сонорним, а дзвінким.

Дзвінкі та глухі звуки утворюють пари. В межах однієї пари звуки відрізняються лише наявністю/відсутністю голосу. В українській мові це:

Глухі	Дзвінкі
[п]	[б]
[т], [т']	[д], [д']
[ш]	[ж]
[с], [с']	[з], [з']
[ч]	[дж]
[ц], [ц']	[дз], [дз']
[к]	[г]

Глухі *ф* та *х*, а також дзвінка *г* пар в українській мові не мають.

За місцем творення

За місцем творення звуку приголосні поділяються на такі категорії: *губні* (звук утворюється між губами або між губою та зубами), *язикові* (звук утворюється між язиком і піднебінням), *глоткові* (звук утворюється між стінкою глотки і язиком). Губні приголосні діляться на *губно-губні* та *губно-зубні*. Язикові діляться на *передньоязикові зубні*, *передньоязикові піднебінні*, *середньоязикові* та *задньоязикові*. В українській мові:

Губно-губні	[б], [п], [м], [в]
Губно-зубний	[ф]
Передньоязикові зубні	[д], [д'], [т], [т'], [з], [з'], [дз], [дз'], [с], [с'], [ц], [ц'], [л], [л'], [н], [н']
Передньояз. піднебінні	[ш], [ж], [дж], [ч], [р], [р']
Середньоязиковий	[й]

Задньоязикові	[ґ], [к], [х]
Глотковий	[г]

За способом творення

За способом творення звуки поділяються на *зімкнені* (потік повітря блокується в роті), *щілинні* (повітря проходить через невелику щілину між органами мовлення), *зімкнено-щілинні* (зімкнений звук переходить у щілинний) та *дрижачі* (вібрає кінчик язика). При цьому зімкнені далі поділяються на *ротові* (повітря зрештою виходить через рот) та *носові* (повітря виходить через ніс). Щілинні поділяються на *серединні* (одна щілина посередині) та *бокові* (дві щілини по різні боки язика). В українській мові:

Зімкнені ротові	[б], [п], [д], [д'], [т], [т'], [ґ], [к]
Зімкнені носові	[м], [н], [н']
Щілинні серединні	[в], [ф], [з], [з'], [с], [с'], [ж], [ш], [й], [ґ], [х]
Щілинні бокові	[л], [л']
Зімкнено-щілинні	[дз], [дз'], [дж], [ц], [ц'], [ч]
Дрижачі	[р], [р']

За характерним звучанням

Окремі звуки характеризуються специфічним звучанням. Зокрема це шиплячі й свистячі, які можна поставити між собою у відповідність:

Шиплячі	Свистячі
[ш]	[с], [с']
[ж]	[з], [з']
[ч]	[ц], [ц']
[дж]	[дз], [дз']

За твердістю/м'якістю

М'які звуки характеризуються піднесенням середньої частини язика до піднебіння:

М'які	[д'], [т'], [н'], [з'], [дз'], [с'], [ц'], [л'], [р'], [й]
Тверді	решта

У задачах можуть використовуватися ті чи інші властивості звуків. Зокрема, літера, що стоїть безпосередньо до або після звука, який має певну властивість, може мінятися на іншу букву. Або залежно від того, чи містить корінь слова звуки з окремими властивостями, слово набуває різних префіксів/закінчень.

Розглянемо кілька задач на властивості приголосних звуків.

1. Звукові пропорції

Розв'яжіть «звукові пропорції»:

1. $з : с = б : x_1$
2. $д : с = б : x_2 = x_3 : х$
3. $з : т = x_4 : к$
4. $б : м = x_5 : н = г : x_6$

2. Майя

Нижче наведено слова мовою майя (у фонетичній транскрипції) з перекладами українською:

- kʔab — *рука*
- siʔ — *ліс*
- ʔiŋkʔab — *моя рука*
- ʔinsiʔ — *мій ліс*
- kab — *сік*
- pal — *син*
- tak — *людина*
- ʔinlak — *моя чашка*
- lak — *чашка*
- ʔimbat — *моя сокира*

Тут ʔ позначає задньоязиковий носовий приголосний (вимовляється, як англійське *ng*); ʔ — особливий приголосний звук.

Перекладіть мовою майя: *сокира, мій син, моя людина, мій сік*.

3. Казахська

Перед вами кілька казахських виразів та їхні переклади в переплутаному порядку; у деяких перекладах пропущено по слову:

один і п'ять	_____ бен елу
один та вісім	бір мен бес
три та два	бір _____ сегіз
чотири й сім	елу екі мен он
сім та п'ятдесят	_____ мен елу
вісім та п'ятдесят	отыз бен _____
тринадцять і тридцять	төрт пен жеті
тридцять і два	үш _____ екі
п'ятдесят два і десять	он үш пен отыз

Літери е та у позначають особливі голосні казахської мови.

Віднайдіть правильні відповідності та проставте слова, яких бракує. Також перекладіть казахською такі вирази:

- сім і п'ятдесят три
- тридцять вісім і п'ять
- п'ять і тридцять вісім

4. Грузинська мова (задача-бонус)

Відомі грузинські назви десяти мов (у кириличній транскрипції):

- даніурі — *данська*
- кашубурі — *кашубська* (слов'янська мова, поширена в Польщі)
- латвіурі — *латиська*
- молдаурі — *молдовська*
- норвегіулі — *норвезька*
- осмалурі — *османська* (літературна мова Османської імперії)
- ретороманулі — *ретороманська* (одна з офіційних мов Швейцарії)
- румінулі — *румунська*
- сербулі — *сербська*
- чинурі — *китайська*

Відновіть пропущені літери:

- ескімосу_і — *ескімоська*
- інглісу_і — *англійська*
- провансу_і — *провансальська* (романська мова, поширена у Франції)
- сомху_і — *вірменська*
- унгру_і — *угорська*

Відповіді

1. Звукові пропорції

1. з : с = б : п (дзвінкий/глухий)
2. д : с = б : ф = г : х (дзвінкий зімкнений / глухий щілинний)
3. з : т = <парна дзвінка до х> : к (дзвінкий щілинний / глухий зімкнений)
4. б : м = д : н = г : ґ (ротовий/носовий)

2. Майя

Звук літери в префіксі, що відповідає за присвійність, має те саме місце творення, що й перша літера основного слова:

- сокира — бат
- мій син — ʔimral (бо р — губний)
- моя людина — ʔimtak (бо т — губний)
- мій сік — ʔiŋkab (бо к — задньоязиковий)

3. Казахська

Слово *пен* уживають у казахській мові після глухих приголосних, *бен* — після з та ж, *мен* — у решті випадків (або: *мен* — після голосних та сонорних приголосних, а *бен* — у решті випадків).

один і п'ять	бір мен бес
один та вісім	бір мен сегіз
три та два	үш пен екі
чотири й сім	төрт пен жеті
сім та п'ятдесят	жеті мен елу
вісім та п'ятдесят	сегіз бен елу
тринадцять і тридцять	он үш пен отыз
тридцять і два	отыз бен екі
п'ятдесят два і десять	елу екі мен он

Переклади:

- сім і п'ятдесят три — жеті мен елу үш
- тридцять вісім і п'ять — отыз сегіз бен бес
- п'ять і тридцять вісім — бес пен отыз сегіз

4. Грузинська мова (задача-бонус)

Звук [л] підміняє [р] тоді й лише тоді, коли корінь слова вже містить звук [р] (явище *дисиміляції*):

- ескімосурі — ескімоська
- інглісурі — англійська
- провансулі — провансальська
- сомхурі — вірменська
- унгрулі — угорська